

מצפיקים בגנה

פנינים, האדות, ולקחי מוסר על פרשת השבוע

מאת בעמח"ס
"באר צבי"

פרשת ויקרא

שלימות הענוה

ויקרא אל משה (א, א)

כתב 'בעל הטורים': א' דויקרא זעירא, שמשה היה גדול ועניו ולא רצה לכתוב אלא 'ויקר' לשון מקרה כאילו לא דבר הקב"ה עמו אלא בחלום וכו' ואמר לו הקב"ה לכתוב גם האלף, ושוב אמר לו משה מחמת רוב ענוה שלא יכתבה אלא קטנה יותר משאר אלפי"ן שבתורה וכתבה קטנה. עכ"ל.

והעירו המפרשים, שהלא גם בפרשת יתרו (שמות יט, ג; יט, כ), וכן בפרשת משפטים (כד, טו) כתוב "ויקרא" אל משה, ובכל אלו אין א' זעירא, ומדוע דוקא כאן בא הענין של הענוה. [ואולם מה שכתוב 'ויקרא אל משה' בפרשת שמות (ג, ד), לא קשה, שהרי שם עדיין לא נתמנה למנהיג ישראל]. וכבר נאמרו בענין ביאורים שונים.

ביאור נפלא אמר בזה הגאון רבי שמואל דוד וולקין זצ"ל, על פי דברי מרנא הגאון רבי חיים מוולאז'ין זי"ע בפירושו 'רוח חיים' על מסכת אבות (ד, א), במה שאמרו חז"ל בנדרים (לה). "אין הקב"ה משרה שכינה אלא על חכם גיבור עשיר ועניו".

ותמוה, בשלמא 'חכם' פשיטא שחייב להיות, וכן גם 'עניו' מובן, כי המתגאה דוחק רגלי השכינה (ברכות מג), אבל מה בצע כי יהיה 'גבור' ועשיר, וכי נבצר מהקב"ה להשרות שכינתו על איש חלש ועני? [ואכן בשמונה פרקים להרמב"ם ביאר שהכוונה היא למה שאמרו באבות שם (ד, א) איזהו גבור - הכובש את יצרו, עשיר - השמח בחלקו. אך לפי פשטות הגמ' בנדרים שם בודאי הכוונה על גבור ועשיר ממש].

וביאר - וכדבריו ביאר בקצרה המהרש"א בח"א בנדרים שם, וכן ב'כתב סופר' כאן בפרשה, ובעוד ספרים, כי המעלה העיקרית לנבואה אינה אלא מידת הענוה, אלא שכל עוד שהאדם אינו עשיר וגבור, אין כל ראייה שהוא אכן עניו אמיתי, כי שמא כל ענוותנותו היא רק מחמת שאין לו במה להתגאות.

ואולם אם בנוסף להיותו חכם הוא גם גבור ועשיר, ובכל זאת הוא גם עניו, כלומר, יש בו את כל המעלות והוא אינו מתגאה בעבורם, אזי הענוה שלו באה לידי ביטוי בפועל, וזהו שלימות מעלת הענוה. עכ"ד.

[א"ה: אמנם הקב"ה ברוב טובו מקבל גם ענוות העני, וכדכתיב (תהילים כב, כה) 'כי לא בזה ולא שקץ ענות עני', ופירושו החוזה

מלובלין זי"ע וכן בעל הדברי חיים' מצאנו זי"ע שכוונת הכתוב שאף על פי שלעני אין במה להתגאות, אף על פי כן הקב"ה אוהב ומקבל גם ענוה זו].

ומעתה מיושב, כי כמבואר בגמרא בנדרים (שם) שלא נתעשר משה אלא מפסלתן של לוחות, וזהו כאשר פסל את הלוחות השניות, וכדאיתא במדרש (תנחומא כי תשא כט, ויק"ר לב, ב) שהראהו הקב"ה מחצב סנפירינן מתוך אהלו, והפסולת היתה שלו.

נמצא אם כן שדוקא בפסוק שלפנינו כבר היה משה רבנו גם 'עשיר', והגיע לשלימות מידת הענוה.

"תלמיד חכם שאין בו דעת"...

ויקרא אל משה (א, א)

אמרו במדרש (ויק"ר א, טו): לא היה משה נכנס לאוהל מועד עד שהיה קורא לו הקב"ה, מכאן אמרו, תלמיד חכם שאין בו דעת [מוסר ודרך ארץ - עץ יוסף], נבילה טובה הימנו. תדע לך שכן הוא, צא ולמד ממשה אבי החכמה אבי הנביאים ולא נכנס עד שקרא לו, שנאמר: ויקרא אל משה וידבר אליו. עד כאן.

יש להבין איזה השוואה ודמיון ישנו בין תלמיד חכם שאין בו דעת לנבילה דוקא, ואיזו מעלה מצאו חז"ל בנבילה יותר מאותו תלמיד חכם?

ביאר בזה מרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצוק"ל, [וכעין הדברים הובא בספר 'כרם חמד' משמו של הגאון רבי משה לייב שחור זצ"ל], כי הנה ידועים דברי מרן החפץ חיים זי"ע (בהקדמה לספרו 'ליקוטי הלכות') שאמר על דברי הכתוב (תהילים יט, יא) 'ומתוקים מדבש ונופת צופים', מה הדמיון של תורה לדבש, כי כידוע דרכו של הדבש שכל דבר הנופל לתוכו נמס ונעשה דבש, וכמו שכתב הרא"ש (ברכות פ"ו סי' ל"ה בשם רבינו יונה, וכן נפסק בשו"ע יו"ד סי' פ"א), שאף אם רגלי הדבורה נכנסים בתוך הדבש ונדבקים בתוכו - הדבש מותר.

וזהו שאמר הכתוב, שכוח מתיקות התורה הוא גדול הרבה יותר מדבש ונופת צופים, דהיינו, אם האדם שוקד על התורה ומתדבק בה כראוי, אפילו אם נפשו היתה רעה מאד, כוח התורה מקדשתו ומטהרתו והוא נהפך להיות איש אחר ממש. עכ"ד.

צדקה בלא ידיעת הנותן

וְלֹא יָדַע וְאֲשִׁים וְנִשְׂא עֲוֹנוֹ (ה, יז)

כתב רש"י: "קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע, אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה, הרי הקב"ה קובע לו ברכה".

מבואר, שאף הגורם לעני שיהנה מממונו, כגון שגפול ממנו וכלל לא ידע מכך, ונטלו העני ונתפרנס בו, מתברך בעל הממון בזה.

והעירו בזה האחרונים, מהעובדא המובאת בכתובות (סו): על נקדימון בן גוריון שכל רכושו ירד לטמיון, והגמרא שואלת מדוע, הרי היה עושה צדקה בממונו, ותירצה: 'איבעית אימא לכבודו הוא דעבד'. כלומר, הוא נתן צדקה בכדי שיכבדוהו.

אך להמבואר כאן שבכל אופן שנהנה העני מממונו מתברך בעל הממון, לא מובן מה בכך שנקדימון עשה לכבודו, הרי סוף סוף העניים נהנו מממונו, ומה זה גרוע יותר ממי שגפול ממנו סלע ומצאו העני?

בפירוש ה'מאירי' שם ביאר, שצדקה שבכוחה להגן מן הפורענות היא דוקא צדקה גמורה, היינו כזו הנעשית אך ורק לשם שמים, אולם כאשר המניע הוא כבוד, אפילו שיש תועלת לעניים, מכל מקום אינה צדקה גמורה, ולכן לא הגינה עליו. כלומר, אמנם הקב"ה 'קובע לו ברכה', אך עדיין אין בה בכדי להגן בעת צרה, אלא כשעושה צדקה גמורה.

ואילו בספר 'אתון דאורייתא' (למהר"י ענגיל, כלל כ"ג אות ח'), תירץ קושייה זו וכתב, שאף על פי שגם בצדקה ללא כוונה הקב"ה 'קובע לו ברכה', היינו שנכסיו מתברכים, אבל כשמכוון כוונה אחרת הוא גרוע יותר, וכן נקדימון שהיתה לו כוונה שלילית, נענש.

בנותן ענין להביא עוד את ביאורו של ה'בן יהוידע' (בכתובות סו. ד"ה לכבוד): דהנה מה שהאדם מוציא עבור הנאתו, כגון, אכילה, שתיה ולבוש, וכן הנאת הכבוד, אין זה נחשב שנחסר מממונו, כי מאחר וקיבל איזו הנאה עבור הממון, הרי הוא כמחליף דבר בדבר, [שהחפץ או הכבוד, הוא במקום החסרון של המעות], וזהו מה שאמרה לו בתו של נקדימון את המשל 'מלא ממון חסר', שמשמע שלא 'החסיר' לצדקה, שמכיון שעשה 'לכבודו', נמצא שנתמלא חסרונו!

ולפירושו מיושבת הקושייה דידן להפליא, שמה שאמרו שיש לו זכות וברכה זהו דוקא באופן שנחסר האדם, [שגפלו ממנו מעות ומצאם העני], אך במקרה של נקדימון הוא לא נחסר כלל, כי קיבל תמורה כלשהיא.

מעתה נמצא, שתלמיד חכם שלומד תורה ואינו מושפע כלום, אלא נשאר ללא מוסר ודעת, הוא אכן גרוע יותר מן הנבילה המסרחת הנופלת לתוך הדבש שמשנתת לטובה ונהפכת לחלק מהדבש המתוק.

'עולה' בעני למה?

וְאִם לֹא תִגְיַע יָדוֹ הִי שָׁה וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׂתֵי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְנֵי יוֹנָה לֵה' אֶחָד לְחֲטָאת וְאֶחָד לְעֹלָה (ה, יז)

יש להתבונן, מה טעם ריבתה התורה בקרבנו של העני שיביא גם עולה, הרי אפילו עשיר אינו מביא אלא חטאת בלבד.

וכתב בזה ה'אבן עזרא' בזה הלשון: "ואמר רב יצחק כי טעם אחד עולה, בעבור שלא תגיע ידו, אולי עלה על רוחו מחשבה". כלומר, חטאת כידוע באה על לא תעשה, ועולה באה על עשה וגם על הרהור חטא.

והנה אותו אדם שהוא עני ואין משגת ידו להביא קרבן הרגיל כשאר בני אדם, יתכן שעולה במחשבתו איזו תערומת כלשהי כלפי הקב"ה על כך שאינו יכול להביא קרבן חטאת רגיל, ועל זה גופא צריך הוא להביא עולה.

ומדבריו למדנו, כי גם אחד שלומד בבית המדרש ומהרהר בלבו מדוע אין לי את היכולות או הכישורים שיש לזולת, ועולה בלבו תערומת כלפי מעלה, הרי שהוא חוטא בכך במחשבה שצריך להביא על כך עולה. בינה זאת.

ביאור נוסף בזה כתב ה'אבן עזרא' וזה לשונו: "והקרוב אלי שהאחד כנגד האימורים, והשני חטאת כמשפט". והיינו שבקרבן חטאת של העשיר הרי יש את חלק הבשר שאוכלים הכהנים וחלק האימורים שנקרבים על גבי המזבח. לעומת זאת העני שמביא עוף, הכהן אוכל את הבשר ואילו למזבח אין אלא את דמו, הרי שחסר אצלו את חלק ההקטרה, ולפיכך מביא הוא גם עולה שכולה נקטרת על המזבח, והיא כנגד האימורים שבחטאת.

ועל פי דברי ה'אבן עזרא' הללו, יישב בעל ה'אור שמח' (בפ"ז מהל' מעשר שני ונטע רבעי ה"ג) יישוב נפלא על לשון הגמרא בחולין (כב.), שהיה צד לומר שהקרבת עולת העוף כשרה גם בלילה, והרשב"א (בתשובות סי' רע"ו) כתב שגירסא משובשת היא ויש למוחקה. והאור שמח מיישבה על פי ביאורו של ה'אבן עזרא' כאן, שהעוף הנוסף שהוא עולה מגיע כנגד האימורין שיש בבהמה ואין בעוף, והרי הקטרת האימורין כשרים גם בלילה. [וראה על כך מעשה מופלא בהקדמת ספר 'מקור ברוך' להג"ר נחום ברוך גינצבורג זצ"ל].

לעילוי נשמת

האשה הצדקנית מרת אסתר בת הרב ר' אהרן זצ"ל פייערשטיין ע"ה

גלב"ע י' בניסן תשע"ב תנצב"ה

הונצח ע"י אחיה ידידי הנעלה הרה"ח רבי שמואל ברנדזין שליט"א